

štěpením „komodifikace versus dekomodifikace“. Toto štěpení se ale svérázně propojilo s původní dominující konfliktní linií: tradicionalisté začali bránit *welfare state*, zatímco modernisté byli silně protřžní. Konfliktní linie v Polsku let 1989-1993 zkoumal Jerzy J. Wiatr, který diagnostikoval jako důležité tři *cleavages*. Socioekonomická konfliktní linie staví proti sobě majetné a nemajetné. Konfliktní linie sekulární versus religiozni stát se projevuje spíše v rovině veřejného mínění, než v posicích jednotlivých politických stran. Poslední konfliktní linie, která je určující pro polský politický život, se týká otázky historické odpovědnosti za komunismus, problémů hodnocení minulosti a rozdílných postojů k ponechání možnosti aktivní politické participace „kádřům“ starého režimu. Pro Rumunsko rozeznává Daculescu jako zásadní konfliktní linii dělení mezi „národními konservativci a kosmopolitními liberály“, které se odráží na mnoha tématech stranicko – politického soupeření.

Poslední část knihy sestává z příspěvků na téma reakcí elektorátu na existenci dané podoby *cleavages*. Analýzou identifikací a postoji voličů, stranické soutěže a podobné problematiky se snaží příspěvky Vladimira Shopova, Lubomíra Brokla a Zdenky Mansfeldové, Jánose Simona, Jacka Raciborského a Petre Daculescu odpovědět na otázku „*how the voters respond?*“

Jednoznačným kladem recenované publikace je snaha o propojení historického pohledu se současnou analýzou. Výsledky, které tato publikace přináší, jsou cenné už proto, že autory příspěvků jsou „domácí“ odborníci a kniha se tak vyhýbá problému části literatury o „postkomunistických“ zemích západní provenience, kterým je nedostatečná znalost reálií. Přestože klady práce převažují, je po mém soudu nutno upozornit i na určité deficity. Z analýzy konfliktních linií pěti států střední a jihovýchodní Evropy plyne explicitně neadekvátnost klasického sociologisujícího rokkanovského přístupu pro zkoumání problematiky konflikt-

ních linií v tomto prostoru. Tato skutečnost je sice v knize konstatována, ale toto konstatování nevede k žádoucímu hlubšímu promyšlení nutnosti vypracovat jinou (a zřejmě více „politickou“) koncepci konfliktních linií, která by byla metodologicky, deskriptivně i analyticky vhodnější.

Vít Hloušek

Tzvetan Todorov

V MEZNÍ SITUACI

Mladá fronta, Praha, 2000, 325 stran.
Francouzský originál Face à l'extrême vydaný v roce 1994 nakladatelstvím Le Seuil v Paříži přeložila Kateřina Lukešová.

MOTTO: „*S hrůzou a hanbou myslím na Evropu rozdělenou tokem Bugu, na jedné straně milióny sovětských zajatců, kteří se modlí, aby je osvobodily hitlerovské armády, a na druhé milióny obětí německých koncentračnických táborů, vkládající svou poslední naději do vítězství Rudé armády.*“ Gustaw Herling

Knih *V mezní situaci* (*Face à l'extrême*) nás zavádí k tématu nacistických a komunistických táborů – zařízení, ve kterých byly vězněny a zlikvidovány milióny lidí. Její autor Tzvetan Todorov je francouzský strukturalisticky orientovaný literární vědec a historik bulharského původu. Napsal více než 21 knih (editoval např. sborník *Voices from the Gulag – 1999*, sestavený ze vzpomínek vězňů bulharských gulagů na Slunečném pobřeží; česky vyšlo mj. *Dobytí Ameriky – 1996*). Todorov je ředitelem výzkumu pařížského *Centre National de Recherches (CNRS)*. Působil jako hostující profesor na UCLA, v Yale a na Harvardu.

Na pozadí dochovaných zpráv o každodenním životě v táborech jsou autorem rozvíjeny úvahy o morálce. Každé pojednání o morálce je v moderní sekularizované společnosti vy-

staveno nebezpečí obvinění z planého morali-zování (samá extáze, žádný čin). Ale morální nároky je možno klást jen na sebe a morálka je osobní věcí každého z nás – to je i postoj Tzvetana Todorova: cenu mají jen slova, za nimiž následují činy, poučování druhých je k ničemu. Todorov psal knihu s čitelnou osobní motivací: upozornit na nebezpečí jednoduchých pravd. Ať už se zjednodušení projevují kolektivním pojetím viny nebo tvorbou hrdinských mýtů, vždy nesou nebezpečí opakování minulosti. Sklony k černobílému vidění světa nám mohou zakrýt obyčejnou zla. Autor se proto zabývá úvahami o nejlepším způsobu vyrovnání s temnou minulostí, všímá si místa minulosti v našem životě a upozorňuje na tragické důsledky morálního rozdvoujení na bytost veřejnou a soukromou (s dopady až tragikomickými, např. tehdy, když „zaměstnanec“ vyhlazovacího tábora svému synkovi pobíhajícímu po táboře pověsí na krk ceduli: „Nestřkat do komory!“). Kniha je psána přístupným stylem, s intimními komentáři, což může svádět čtenáře k domněnce, že má před sebou volné vyprávění typu „co mě napadlo, když jsem četl některé knihy o nacistických a komunistických táborech“. Opak je pravdou. Pozorné čtení prozrazuje, že kniha je výsledkem zkoumání, na jehož počátku byl pečlivý výběr pramenů a znalost příbuzné literatury. Předkládané teze jsou dokládány argumenty a Todorov se vyjadřuje i k předpokládaným námitkám. Teoretická koncepce je koherentní, uspořádaná a prostupuje celým obsahem knihy. Kniha má jmenový rejstřík a české zpracování je kvalitní.

Historie nám často předkládá vyprávění, jemuž dominují odvážní hrdinové a oběťaví „svatí“. Mají jedno společné – příliš nedbají dopadu svého činu na jejich nejbližší. (Zde musím připomenout, že Todorov neútočí na hrdiny a svaté, ale vytváří si určité ideální typy, které mu umožní definovat heroismus v kontrastu s všedností.) Způsob, jímž jsou historické události připomínány, vede autora k formulaci hypotézy o heroických a všedních

ctnostech. Todorov hledá původ ctností a chce zjistit jejich místo v lidském světě. Odmítaje možnost zrušení lidskosti jako společenské konvence sleduje, co se s ctnostmi děje v mezní situaci života v táboře. Todorov soudí: „*Je tedy možné ... uvažovat o morálce na základě mezní zkušenosti vyššího řádu, nýbrž proto, že je zřetelnější a výmluvnější*“ (s. 49).

Po vymezení pole pátrání se Todorov obrací k ústřednímu poselství své knihy – k banalitě moderního dobra a zla. Zjišťuje, že v táborech se vyskytly případy hrdinství a svatosti, ale byly nesmírně vzácné. Mnohem více bylo projevů všedních ctností – důstojnosti, starostlivosti, aktivity ducha – zaměřených na každodenní svět konkrétních lidí. Statečnost hrdiny a obětavost svatého fungují jako extrémy, které mohou paradoxně pomáhat zlu – jeho napodobením nebo smířením se. Stejně tak důstojnost sledující uchování mravní celistvosti a aktivita ducha projevující se hledáním pravdy (věda) a krásy (umění) jsou morálně indiferentní. Pouze důsledek na životy bližních rozhodne o jejich morální hodnotě.

Byli jsme seznámeni s koncepcí všedního dobra, nyní je naše pozornost vedena k všednosti zla. Banalita zla byla osvětlena v procesu s Adolfem Eichmannem, avšak dodnes není důsledně rozvedena a domyšlena. Psychologické důvody nás totiž vedou k manicheistické – černobíle kontrastní – koncepci zla zřudného a bestiálního. Jen ztěžka připouštíme, že k masovosti holocaustu přispěli lidé jako my. Jejich konání bylo významně ulehčeno rozparcelovaným vědomím (charakterizovaném ostrou hranicí mezi soukromým a veřejným), důsledným odosobněním (pojímajícím bližní jako prostředky k dosažení cíle) a obyčejným potěšením z moci – třemi všedními nectnostmi. Sadistů a ideologických fanatiků je v totalitní mašinérii málo, převažují přizpůsobivci, připraveni sloužit komukoli, přinese-li jim to osobní prospěch (s. 129).

Zlo i dobro v naší době pramení ze všedních ne/ctností – to je důležitý závěr Todorovova

zkoumání. Jak ale čelíme zlu? Pasáže knihy věnované rozboru ideálu hrdinství a svatosti mohou vzbudit dojem, že jsou autorem odmítány. To by ale byl omyl. Jsou chvíle vyžadující čin, který v důsledku poškodí naše blízké. Autor soudí, že má-li takový čin obstát před kritériem morálky, nikdy nesmí vyústit ve faktickou nápodobu či ve smíření se se zlem. Obojí je urážkou bližních, kteří jsou činem také zasaženi. Mimo zmíněné krajnosti existuje prostor k spravedlivému odporu. Protikladným podmínkám mezní situace z hlediska prospěchu bližních nejlépe vyhovuje ideální typ zachránce, spojující odvahu hrdiny a starostlivost svěťce.

Ani u tohoto návodu k jednání v přítomnosti zla Todorov nekončí. Časovou linii protahuje do budoucnosti, do časů, kdy je zlo poraženo. Kapitulu „*Vypovědět, soudit, pochopit*“ můžeme pokládat za návod ke společensky nejprospěšnějšímu zacházení s poraženým zlem: „*Vypovídat v zájmu nalezení pravdy: to je povinnost svědka. Soudit v zájmu obnovení zásad spravedlnosti je poslání soudce. To však ještě nestačí ... je třeba ... pochopit. Proč a jak se zlo přihodilo? Jestliže pouze vypovíme, co se stalo, a nesnažíme se hledat souvislosti s jinými událostmi v minulosti, uděláme z toho pomník ... ale pořád to není dost. Vzpomínka na tábory se musí stát zásobníkem informací pro naši schopnost vyznat se v přítomnosti; proto se musíme umět poznat v táborové karikatuře...*“ (s. 263). V tomto citátu je letmo zachycena Todorovova koncepce spravedlnosti – „*příkladné paměti*“. Paměť doslovná je obrácena do minulosti. Předkládá ji odříznutou od kapilár vztahů a souvislostí. Její pravda je nesporná a nezpochybnitelná. Tato paměť výborně slouží jako materiál pro budování hrdinských pomníků a pro hromadnou selekci viníků a obětí. Naproti tomu *paměť příkladná* podává zprávu o minulých skutečích, ovšem s odkazem na existující podobnosti s dnešním světem. Vyžaduje jistou míru abstrakce, a tak umožňuje vyváženou komunikaci mezi minulostí a současností.

Naskytá se přirozená otázka: jak souvisí traktát o morálce s politikou? Kniha pojednává o dvou formách totality, které existovaly ve XX. století – v tomto ohledu je užitečná jako záznam o jednom aspektu mechanismu fungování extrémního typu politického uspořádání. Todorov však nad tématem individuální morálky diskutuje i obecný problém spravedlnosti. Zajištění spravedlnosti patří od antiky k základním úkolům vlády a knihu „*V mezní situaci*“ můžeme chápat jako příspěvek k debatě o spravedlivém vyrovnání s minulostí. Tento pohled je pro nás cennější tím spíš, že k tomuto aktu v ČR dosud nedošlo. Todorov se také vyjadřuje ke vztahu morálky a politiky. Politiku (a ekonomiku) označuje za hájemství novověkých hrdinů. Ctnostmi podmiňujícími úspěch v politice jsou podle autora posedlost po vítězství, honba za úspěchem a nutkání vyhrát za každou cenu. V zájmu zdraví těch, kterým nyní stoupl krevní tlak, připomínám, že se jedná o ideální typy, extrémy, ke kterým jednání úspěšných politických aktérů konverguje. Nic se tím neříká o morální hodnotě konkrétních politických činů – o ní rozhodne až dopad na občany. (Todorov shodné kritérium dopadu na bližní vztáhl na důstojnost i na aktivity ducha.) Jde o to, že sféra politiky, jak ukázal např. Macchiavelli, má autonomní pravidla. **Nezbytné podmínky vládnutí nejsou dostatečnými podmínkami dobrého vládnutí.** Je-li někdo dobrým a výkonným politikem, neznamená to nutně, že je dobrým člověkem – nic více a nic méně. Todorovovi nejde o projekt „nového uspořádání společnosti“ – na to si jako komunistický exulant příliš váží fungující demokracie. Pouze upozorňuje na jevy, které ji potenciálně ohrožují. Ve francouzském kulturním prostředí, tradičně shovívavém k „přehmatům komunismu“, to nutně ústí v připomínání dobrovolné slepoty tamních intelektuálů před svědectvími o komunistických táborech.

Totalita je politický režim, který vyhlásil válku dovnitř svého území a ve válce právo i morálka připouštějí vraždu. Todorov odráží

námítky o nemožnosti srovnání obou totalit. Shrnuje známá fakta (např. Leninův copy-right na koncentrační tábory nebo budování Gestapa dle vzoru NKVD) a přidává svědectví lidí, kteří zaměnili koncentrační tábor za gulag. Proklamované cíle obou režimů jsou odlišné, avšak ideologie zrcadlená v jednání vykazují pozoruhodnou shodu.

Knihy je důležitým příspěvkem do politologické diskuse. Promyšlí extrémní důsledky případů odpojení politiky od úsilí o dobro všech občanů (lidé nahrazení Lidem). V současné době jsme jako občané demokratických zemí svědky existence čínských a kubánských táborů. Todorov dokládá, jak je pro totalitní mašinerii důležité zamezení toku informací o páchaném zlu. Ať už patříme mezi zastánce mezinárodněpolitického realismu či idealismu, máme v tomto ohledu o čem přemýšlet.

Hynek Baňouch

Ivana Witzová

DŮSLEDKY VSTUPU ČESKÉ REPUBLIKY DO EVROPSKÉ UNIE

Ústav mezinárodních vztahů Praha, Institut pro evropskou politiku a kulturu, Konrad Adenauer Stiftung, Praha 2000, 83 stran

Vstup České republiky do Evropské unie je předmětem častých politických a mediálních debat, jejichž úroveň je ale v mnoha případech sporná, stejně jako váha „argumentů“, které jsou v jejich rámci předkládány. Dosavadní odborné práce, týkající se této problematiky, se spíše soustřeďovaly na shrnutí některých základních údajů a/nebo charakteristiku či rozbor dokumentů souvisejících s danou problematikou, avšak pokusů o strukturovaný (analytický či syntetický) přístup či dokonce o aplikaci teoretických přístupů z oblasti politologie a mezinárodních vztahů bylo doposud velmi poskrovnu. V tomto směru je velmi zajímavá a podnětná publikace Ivany Witzové

„Důsledky vstupu České republiky do Evropské unie“.

Autorka knihu rozdělila do dvou částí. V první z nich se v návaznosti na dosavadní výsledky vyjednávání zabývá důsledky procesu přistupování, ve druhé předpokládanými dopady vstupu. Witzová charakterizuje strategii rozšiřování EU, přičemž mj. konstatuje, že „rozšíření o země střední a východní Evropy rozhodně nepatří k rutinnímu rozšiřování vzhledem k nejistotě u integracního kursu Evropské unie a k vývoji transformace v kandidátských zemích.“ Dále vysvětluje okolnosti přijetí a základní aspekty naplňování Evropské dohody, včetně popisu orgánů, které tuto dohodu implementují. Proces vyjednávání (jak vysvětluje v předmluvě ke knize i státní tajemník pro evropské záležitosti a první náměstek ministra zahraničních věcí ČR Pavel Telička) je stále probíhajícím procesem, autorka jej zachycuje zhruba do období poloviny roku 2000.

Druhá část si klade za cíl „v obecné rovině uvést základní charakteristiku možných politických, ekonomických a právních důsledků vstupu“, především s ohledem na rozsah omezení státní suverenity (ke kterému však dle Witzové de facto dochází geografickou blízkostí Evropské unie i procesem přistupování). Autorka vychází z tradičního trojdimenzionálního rozdělení politiky na polity (coby normativní a institucionální složku), politics (procesuální rovinu) a policy (obsahovou a materiální stránku politiky). Toto analytické rozdělení aplikuje na českou politiku v jejím „evropském poli“. V rámci polity mj. nastiňuje v návaznosti na předchozí akademické diskuse zajímavou otázku, zda by měl ČR reprezentovat na zasedáních Evropské rady předseda vlády nebo prezident. Lze souhlasit s názorem, že předseda vlády je s ohledem na vnitropolitické kompetence v rámci výkonné moci pro tento účel vhodnější. V dimenzi politics se Witzová nevyhýbá ani problematice zájmových skupin a lobbingu, hlavní pozornost však věnuje politickým stranám. Zkoumá vliv střetů o evrop-